

**VERBUL *A (SE) VOIERA* ȘI FAMILIA LEXICALĂ:
SENSURI, ETIMOLOGIE ȘI ATESTĂRI – CONTRIBUȚII
LA *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE* AL ACADEMIEI
(EDIȚIA A DOUA)*
CÂTEVA REFLECȚII FILOLOGICE**

MIOARA DRAGOMIR**

1. Traducerea *Vechiului Testament* din ms. 45, realizată în secolul al XVII-lea din limba greacă de Nicolae Milescu Spătarul și diortosită de „dascălii locului”, precum și cea din ms. 4389, datând din același secol, după slavonă, prezintă un lexic foarte bogat, atât sub aspect semantic, cât și din perspectiva formării cuvintelor. Pentru *Dicționarul limbii române*, aceste texte constituie surse foarte valoroase întrucât, pe lângă faptul că oferă atestări noi, adesea prime atestări, pentru sensuri deja înregistrate, precum și cuvinte noi, cercetarea lor poate aduce lumină asupra filiației semantice, accentului, variantelor lexicale și formelor sau în clarificarea sensului și etimologiei unor cuvinte.

2. Astfel, în ms. 45, în cărți diferite, întâlnim în mai multe locuri verbul *a (se) voiera* și, din aceeași familie lexicală, adjecțivul *voierat* și derivele *învoierat(ă)* și *voieros*. Dintre acestea, în DLR este înregistrat verbul *voiera*, ca variantă lexicală s.v. *văiera*, într-un citat din DOSOFTEI, V.S. și din L. COSTIN, GR. BĂN. și adjecțivul *voierat*, de asemenea ca variantă lexicală s.v. *văierat*², cu unica atestare cu această formă, tot din DOSOFTEI, V.S. Atât verbul *voiera*, cât și celelalte lexeme precizate prezintă numai această formă în ms. 45; forma cu -ă- (*văiera*, respectiv *văierat*) nu apare niciodată¹. Verbul se întâlnește în următoarele contexte²:

* Editarea acestui manuscris este în faza de pregătire pentru tipar.

** Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

¹ Am utilizat pentru analiză atât transcrierile proprii, cât și pe cele ale colegilor care au lucrat în cadrul proiectului „Monumenta linguae Dacoromanorum”.

² Am păstrat sistemul de transcriere și semnele utilizate în ediția citată.

a. *Regi I:*

Ms. 45: 1.6 [231/1] Căci n-au dat ei Domnul copil, după primejdia ei și după scârba primejdiei ei și să voiera pentru aceasta căci au închis Domnul câle de pregiur zgăul ei, ca să nu-i dea ei copil.

Ms. 4389: 1.6 [254/1] Si o mustra pizmașa ei și se întrista și slăbiia de grijile ei și se văiera căci au închis Domnul pântecele ei și nu-i dêde feciori.

BB: 1.6 [194/2] Căci n-au dat ei Domnul copil după primejdia ei și după scârba primejdiei ei și să întrista pentru aceasta, căci au închis Domnul câle de împrejurul zgăului ei, ca să nu-i dea ei copil.

b. *Regi II:*

Ms. 45: 19.2 [276/2] Si să făcu mântuirea întru dzua acêea întru jale la tot nărodul întru dzua acêea, dzâcând că să voiereadză împăratul pentru fiul lui.

Ms. 4389: 19.2 [307/2] Si se întoarse într-acea zi mântuirea tuturor oamenilor în jale, că auziră oamenii în zioa acêea unde zicea că se văierează împăratul pentru fiu-său.

BB: 19.2 [234/2] Si să făcu mântuire în zioa acêea întru jale la tot norodul, căci au auzit norodul în zioa acêea zicând că să întristează împăratul pentru fiul lui.

c. *Ester:*

Ms. 45: 6.12 [419/1] Si să întoarse Mardoheu la curte și Aman să întoarse acasă-și, voierându-să asupra capului-și.

Ms. 4389: 6.11 [515/2] Si se întoarse Mardohei în curtea împăratului, iar Amman mîrse acasă-și întristându-se cu întristăciune foarte mare.

BB: 6.12 [360/1] Si să întoarse Mardoheu la curte și Amman să întoarse acasă-și, mahnindu-se asupra capului-și.

d. *Iov:*

Ms. 45: 31.38 [438/1] De au suspinat pământul vreodinioară asupră-mi sau de răzoarele ei au plânsu toate odată. 39. Sau de am mâncat vărtutea ei sânge, fără de preț, sau și sufletul Domnului pământului luând *am voierat*, 40. Pentru grâu, dară, să-mi iasă urzică, și pentru orz, rug!” Si tăcu Iov cu graiurile.

Ms. 4389: 31.39 [533/2] Si de am mâncat eu roada lui fără de preț sau de am luat sufletul stăpânului pământului și *l-am năcăjit*.

BB: 31.39 [376/2] Sau de am mâncat vărtutea lui sânge, fără de preț, sau și luând sufletul Domnului pământului *am întristat*.

e. *Parimiile lui Solomon:*

Ms. 45: 25.20 [515/1] În ce chip oțatul la rană-i nefolositor [și fumul la ochi], aşa cădzând vătămare în trup, inima *voierează*. 21. [În ce chip caria întru haină și viérmele la lemn, a- [515/2] să *voia rea* a omului strică inima].

Ms. 4389: 25.20 [610/2] Cum nu este de folos oțetul vătămăturii și fumul ochilor, aşa și când cade grijă în trup, *întristează* inima. 21 [20]. Cum sănt molile în haină și carii în copaci, aşa și întristăciune strică [611/1] inima omului.

BB: 25.20 [442/2] În ce chip e oțetul la rană nefolositoriu și fumul la ochi, aşa, căzând vătămare în trup, inima *mâhnête*. 21. În ce chip molia în haină și viērmele în lemn, aşa *voia rea* a omului strică inima.

3. În aceste pasaje, verbul *voiera* nu apare niciodată în BB, al cărui text prezintă o traducere destul de apropiată de cea din ms. 45³. Diortositorii ms. 45 care au realizat BB au evitat acest verb și l-au înlocuit sistematic prin sinonime: *a (se) intrista* (a, b, d) și *a (se) mâhni* (c, e), pentru a reda din textul grecesc FRANKF., ca și traducătorul textului din ms. 45, verbele ἀθυμέω (a) ‘être découragé, préoccupé, inquiet’ (BAILLY), λυπέω (b, d, e) ‘chagrinier, affliger’ (BAILLY) și participiul λυπουμένος (c). În ms. 4389 aflăm, de asemenea, verbe sinonime cu *voiera*, care redau corespondentul din OSTROG astfel: prin *a se văiera* (a) *сѣтovати*, „πενθεῖν lugere” (MIKLOSICH), iar πενθεῖν are sensul ‘pleurer, déplorer’ (BAILLY) și *lugere* ‘pleurer, témoigner de la douleur, être affligé, se lamenter, gémir’ (QUICHERAT); tot prin *a se văiera* (b) *печáленъ єстъ цръ, печалънъ* ‘στυγνός tristia’ (MIKLOSICH), στυγνός cu sensul ‘triste, sombre’ (BAILLY); prin *a se întrista* (c) secvența *скорбъ скóрбїо*, verbul *съръблати* cu sensul ‘λυπείσθαι contristari’ (MIKLOSICH), λυπείσθαι ‘être chagriné, affligé, ennuyé’ (BAILLY); prin *a necăji* (d) este redat *оскорбътъ*; prin *a întrista* (e) *оскъвлѧти* ‘λυπεῖν affligere’ (MIKLOSICH).

În contextele prezentate, verbul *voiera* se referă la faptul de a fi într-o stare sufletească rea și are semnificația ‘a se întrista, a se mâhni; a-și face voie rea’, cu sememul ‘a fi deznađăjduit, îndurerat’⁴ pentru contextele a și b. Acest cuvânt redă întocmai, foarte potrivit, semnificația lui ἀθυμέω, dar și pe aceea a lui λυπέω și este folosit atât cu valoare reflexivă (a, b, c), cât și tranzitivă (d, e). În celălalt manuscris, în versetul din *Regi I* (a), prin *a se văiera* este tradus un verb ce exprimă o stare sufletească exteriorizată, manifestată, și, în această situație, *văiera* este sinonim mai degrabă cu *a se tângui, a plânge, a se văicări, a se văita*. În *Regi II* (b) este tradusă o secvență care nu presupune neapărat, ca în contextul anterior, și ideea de exteriorizare și în acest loc traducătorul versiunii din ms. 4389 folosește, de asemenea, verbul *a se văiera*, dar cu un sens care este mai degrabă sinonim cu *voiera* din ms. 45.

4. Dacă prin atestările din ms. 4389, articolul *văiera* se îmbogățește cu două prime atestări și un sens⁵, cele din ms. 45 indică faptul că în *Dicționarul-tezaur ar*

³ Cândea (1979: 122–128 și 135–153) a arătat că BB este traducerea din ms. 45 revizuită de boierii cărturari Greceni și episcopul Mitrofan și, la rândul lui, textul din ms. 45 este traducerea lui Milescu revizuită de „dascălii locului”, astfel încât „sub raportul fidelității, ediția 1688 a *Vechiului Testament* este, deci, *traducerea Milescu de două ori revizuită după textul grec urmat de spătar [subl.a.]*” (*ibidem*: 140).

⁴ În traduceri recente este redat astfel: (pentru a) și *tare era întristată* în ANANIA, *era deznađăjduită* în NEC-POLIROM; (pentru b) *regele e trist* în ANANIA, *regele plângе și-l jelește pe Abessalom* în NEC-POLIROM.

⁵ În familia lexicală lucrată în DLR (*văiera, văierare, văierat¹, văierat², văieratic, văierătură*), sensul ‘plin de amărciune, de tristețe, de jale’ mai apare numai la adjecțivul *văierat²*, cu indicația

trebui cuprins și tratat după tipicul acestei opere lexicografice încă un cuvânt. Analizând citatele din DLR s.v. *văiera*, observăm că, în pofida aparențelor, a vecinătății verbului *a plângere*, verbul *voieră* din DOSOFTEI, v.s. 81 are mai degrabă aceeași semnificație ca în ms. 45 decât sensul ‘a (se) văita, a (se) văicări’. Acest fapt devine evident dacă lărgim contextul: „Eu dzâș: «Dumneata, părinte, îndreaptă-mă la cale de viață». Și am purces a mérge după dânsul [...]. Și călcând drumul și calea toată, să nu dzâc mai mult. Împreună am sosât aicea și [...] ședzum de dormim și, când m-am deșteptat, nu l-am vădzuț ce să fêce. Și-ncepui a plângere și *a mă voieră* și îndată mi s-arătă și-m dzâșă: «Eu sănt Rafaıl, Arhanghelul, carele te-am adus într-acoace, în chip de moșneag bâtrân. Ce să-ți laș toată *voia cea rea*, să nu te temi, ce să slăvești pre Dumnedzău că te-au adus aicea»”. În aceeași lucrare, Dosoftei mai utilizează o dată acest verb⁶: „Picând la sufletul lui așea multă vrajbă și pizmă, și să porni, așea cum să află, mânișos. [...] Deci, stând la rugă, în voroavă la Dumnădzău, îș făcea inemă rea și tristă, cum nu să cade, dzâcând că nu să cade să custe oamenii cei fără Dumnădzău, carii strică și strâmbadză căile câle dirêpte a lui Dumnădzău. Și, grăind acêstea, să rugă lui Dumnădzău să le taie viața amândurora deodată. [...] Și dzâcea Carp că să uita la câle de gios de prăviia și de câle de sus nu-i gândlia și să *mâhniia*, făcând *voia rea* căce nu era căduț și apropiindu-li-să de multe ori să cadză. Și, slabind, să *voieră* blăstămând. Și abiia iarăs să rădică de căută în sus, cătră ceriu” DOSOFTEI, V.S. 48–49⁷.

„învechit”, fiind lucrat pe baza folosirii într-un document din anul 1706, dat după TDRG, în care cuvântul are forma cu -ă-. La acest sens este înregistrată și o folosire figurată din DOSOFTEI, V.S. cu forma *voierat*, considerată, ca și cea de la verb, variantă lexicală. Semnalează acest sens al adjecțivului *văierat*², cu forma ca atare, și în HERODOT, I. 19: „Iară Crisos, măcar că pentru moartea lui era *văerat*, iar mai mult pentru că de la cela ce el îl curățisă de moarte, acela îi omorî ficiorul”. Aceasta arată că și verbul trebuie să fi circulat cu acest sens, aşa cum este folosit în ms. 4389, *Regi II* (b).

⁶ Mulțumesc colegiei Laura Manea pentru trimiterile la traducerea lui Dosoftei pe care mi le-a oferit din fișierul propriu. Le-am consultat în fotocopia tipăriturii și am prezentat citatele după ediția realizată de Rodica Frențiu.

⁷ Nu tot astfel stau lucrurile cu cealaltă atestare folosită în DLR din DOSOFTEI, V.S. 56, în care este vorba, într-adevăr, de verbul *văiera*, cu indicațiile de circulație „învechit și regional, mai ales în Transilv.” și sensul ‘a se văita (1)’, acesta dat cu definiția în două părți, „(despre oameni) a scoate strigăte (prelungi), gemete (din cauza unei dureri, a unei suferințe etc.); a-și exprima prin cuvinte durere, suferință, nemulțumirea etc., a se lamenta, a se plângere (3), a se tângui (1), a se jelui, a se căină”, cu sinonimele învechite și regionale prezentate de redactor și trimiterea la sinonimul cel mai apropiat, *văicări*. Verificarea contextului confirmă semnificația lui *văiera* în această situație, precum și diferența față de *voieră*, din celălalt citat pe care l-am prezentat extins: „Ipaticul să rugă svântului de fêce rugă pentru dânsul cătră Dumnedzău [...]. Vădzhând Loxorie, boiérinul, acêea ce să fêce, prin să pre preutul Iulian și pre Chesarie diaconul și-mvătă de-i băgară în saci și să-i arunce în mare. Iară svintii îi dzâsără: «Noi, dară, o, Loxorie, ne-aruncăm în mare, iară tu, mușcat de cumplit șérpe, vei da moarte cumplită». Care lucru să și fêce. Că, deaca trecură 2 dzâle, el, Loxorie, primblându-să pre marginea mării, i s-au colăcit pregiur dânsul un bălaur mare și, strângând și ucigându-l, l-au zămorât. De-acii sta o prăviriște miloasă, că dzacea îmflat, suflând. Iară trupurile svintilor, ieșind din mare cărmăcîte de Dumnedzău [...], oarecarii creștini Evsevie și Filix le luară. Și, trecând pre-acolo unde dzacea becismicul Loxurie, deaca-i vădzu, el să *văiera* și să făcea pre sine becismic. Că încă nu-i ieșisă sufletul”.

Pe de o parte, sensul, pe de alta, și forma cu *-o-* conduc spre realitatea că acest cuvânt este o creație lexicală realizată prin compunere, din substantivul *voie* și determinantul adjetival *rea*. În această construcție, substantivul *voie* se referă la starea, la dispoziția cuiva, sens care, în această ramură a semantismului cuvântului, cel mai probabil a evoluat dintr-un sens inițial ‘decizie, hotărâre; intenție, gând’, care se referă la o pornire lăuntrică, ce a putut fi bună sau rea și care se răsfrângă ca atare și în exterior⁸. Sintagma *voie rea*, datorită vechimii ei și faptului că era folosită curent (vezi citatele s.v. *voie*), a putut fi percepută ca o construcție cu sensul „tristețe, amărăciune, măhnire, îndurerare”, până la gradul contopirii într-un cuvânt **voierea*⁹ de la care, prin analogie cu *văiera* (< de la *vai*¹, prin apropiere de *șuiera*, *fluiera* – vezi DLR s.v. *văiera*), verb care exista deja în limbă, s-a putut crea verbul *voiera*¹⁰.

În ce privește citatul al doilea din DLR în care apare forma *voiera*, contextul nu poate fi extins pentru ca sensul să se înțeleagă mai clar: „Nu te cântă, nu te voiera” L. COSTIN, GR. BĂN. II, 208. O evoluție fonetică de la *-ă-* la *-o-* de felul *nărod* > *norod* poate nu este exclusă (vezi și Pușcariu 1959: 76–77), însă în ALR I/I h 140 nu apare forma *voiera*, de aceea forma cu *-o-* din L. COSTIN, GR. BĂN. este, deocamdată, suspectă. În cazul lui *voiera*, cu sensul din ms. 45 și din DOSOFTEI, V.S., inclusiv faptul că forma în *-ă-* nu apare niciodată ar susține ipoteza că originea lui *voiera* nu este în *văiera*, cum s-a putut crede la redactarea articoului. Mai mult decât atât, în ms. 45 nu am întâlnit verbul *văiera*. Atunci când traducătorul ms. 45 vrea să redea verbe care au sensul lui *văiera* ‘a se văicări, a se văita, a se tângui’, o face prin verbul *a se văita*, cu forma *văieta*¹¹, în contexte în care *văieta* traduce fie pe ἀλαλαζω „I. pousser le cri de guerre en marchant à l'ennemi. II. annoncer avec des cris de joie, proclamer” (BAILLY), fie pe ὀλολύζω „1. pousser des cris aigus et prolongés. 2. pousser des cris de joie ou de douleur” (BAILLY).

Atât sensul, cât și etimologia propuse aici se susțin în fragmentul citat din DOSOFTEI, V.S. 48–49 prin verbul sinonim *a se măhni* și prin chiar originea lui

⁸ Această evoluție semantică se reflectă în al doilea fragment citat din DOSOFTEI, V.S.

⁹ E posibil ca în textele vechi să fi fost gândită chiar legat în scrierea continuă, aşa cum scriem astăzi *bunăvoiňťa*.

¹⁰ Procesul este asemănător cu cel al formării verbului *a mulțumi*, descris de A. Philippide: „*Multsămesc* = **multsăñesc*, *multsi ani* (adecă zic cuiva ‘mulți ani să trăiești’ ori ‘la mulți ani!’). De la o vreme s-a izolat **multsăñesc* de *multsi ani* și s-a alipit de grupul din care face cuvântul *multsime* parte, cu care la început n-avea nici o legătură. De aici schimbarea din *multsăñesc* în *multsămesc* prin analogie și în același timp o strâmtare a conținutului aşa de mare, încât cu greu mai descoperă cineva astăzi originea cuvântului, macar că nu este aşa de veche” (Philippide 1984: 71).

¹¹ Verbul apare în contextele: (*Osea 7.14*) „Și nu au strigat către mine inimile lor, ce numai să *văieta* preste așternuturile lor”; [691/I] „preste grâu și vin și să tăia de tot, certăra-să întru mine”; (*Ecleziast 3.4*) „Vrêmea-i a plângе și vrêmea-i a râde, vrêmea-i a să *văieta* și vrêmea-i a juca”; (*Ieremia 4.8*) „Spre acêtea încingeți-vă saci și bociți-vă și *văietați-vă*, pentru căci nu s-au înturnat mânia urgiei Domnului de la voi”; *Iezekiel 30.2*; *Amos 8.3*; Zaharia 11.2; în *Cântarea cântărilor* în mai multe locuri: 10.10, 13.5, 14.31, 15.2, 15.3, 23.14, 24.11, 52.5, 65.14 etc.

voiera, substantivul *voie* cu sensul ‘dispoziție, stare sufletească’ și adjecțivul *rea*. De asemenea, în textul e. din ms. 45, în versetul imediat următor celui în care apare verbul *voiera* este adăugat încă un verset între semicroșete, în care apare sintagma *voie rea*, atât în acest manuscris, cât și în BB: „aşa *voia rea* a omului strică inima”. Prin această construcție este redat aici substantivul λύπη ‘chagrin, tristesă, affliction’, iar în ms. 4389 prin *întristăciune*, скóρεвъ ‘aegritudo animi’ (MIKLOSICH). Sintagma originară este clară și într-un alt fragment din DOSOFTEI, V.S. unde este folosit abstractul *voierare*¹², într-un context în care apare, în expresie alături de verbul *a face*, și construcția *voie rea*, exprimând prin substantiv starea sufletească reflectată în această expresie – măhnire, durere. Observăm că și în acest fragment, anterior lui *voierare*, apare sinonimul *mâhniciune*: „Şi-ş făcea *voie rea* pentru ceaea ce închisă Dumnedzău cealea ce-s pregiur zgăul ei, ca să nu-i dea cucon. [...] Şि răspunsă Anna și dzăsă: „Nu, dumneata, o femeie în aspră dzî sănt eu și vin și betăie n-am băut. Nu da pre șarba ta în fată de pierzare că, de multâmea de măhniciunea mea și de multâmea *voierării* meale, m-am topit până acmu” DOSOFTEI, V.S. 182.

5. În afara argumentelor aduse, întărite prin numărul atestărilor și folosirea în mai multe contexte, în sprijinul etimologiei verbului *voiera*, avansată aici, un argument grăitor o constituie și derivatele *învoierat(ă)* și *voieros*, precum și adjecțivul *voierat*, care apar în următoarele pasaje din ms. 45:

f. *A doao lêge*:

Ms. 45: 28.65 [179/1] Iar și întru limbile acâlea nu te va odihni, nice să va face stare urmei piciorului tău și-ți va da Domnul acolo inimă *învoierată* și ochi lipsindu și suflet topitor.

Ms. 4389: 28.65 [191/2] Si în limbile acâlea nu te va odihni, nici va fi aşăzământ gleznelor picioarelor tale. Si-ți va da Domnul acolo inimă *aprinsă* și ochi lipsind și suflet uscăcios.

BB: 28.65 [147/2] Iară și întru limbile acâlea nu te va odihni, nice să va face stare urmei piciorului tău. Si-ți va da Domnul acolo inimă *mâhnită* și ochi lipsind și suflet topit.

g. *Parimiile lui Solomon*:

Ms. 45: 17.23 [510/1] Inima ce să veselêște a fi sănătos face, și a omului *voieros* usucă-i-să oasele.

¹² În DLR, ca și la celealte atestări din această familie lexicală, în cazul din DOSOFTEI, V.S., cuvântul *voierare* este lucrat s.v. *văierare*, ca variantă lexicală, cu sensul „văitare (1)”, adică „emitere de strigăte (prelungi), de gemete (ca urmare a unei dureri, a unei suferințe etc.); exprimare prin cuvinte a unei dureri, a unei suferințe, a unei nemulțumiri etc., lamentare, jeluire, tânguire”, fiind definit, după tipicul DLR, și prin regionalisme și arhaisme. Lărgirea citatului din DOSOFTEI, V.S., precum și celealte argumente aduse în acest material, vorbesc, și în acest caz, nu despre o variantă, ci despre un alt cuvânt, *voierare*, cu etimologia și sensul pe care le-am precizat.

Ms. 4389: 17.23 [22] [605/1] Inima cea văselă face obicei bun, iar omului *celui trist* îi usucă oasele.

BB: 17.23 [438/1] Inima ce să veseleste a fi sănătos face, și omului *mihnitoriu* usucă-i să oasele.

h. Ieremía:

Ms. 45: 6. 26. [579/2] Fata nărodului meu! Încinge-te cu sac și prăsără cenușe! Jale a ibovnicului, fă tie bocet *voierat*, căci fără veste va veni chinul preste voi.“

Ms. 4389: 6.26 [718/1] Fata nărodului meu, încinge-te cu zăblău și te presară cu cenușă. Fă tie jalea cei ce au născut unul cu *plângere amară*, că va veni asupra voastră pustiirea dotărniță.

BB: 6.26 [496/2] Fata norodului meu! Încinge-te cu sac și presară cenușă! Fă-ți jale ibovnicului, *tânguire de milă*, căci fără veste va veni chinul preste voi.

Derivatul adjectival *învoierat(ă)* (f) redă din textul grec participiul ἀθυμοῦσα ‘deznădăjduit, îndurerat’, din ἀθυμέω, tradus în contextele precizate prin *voiera*. În BB, cuvântul este tradus prin *mâhnit(ă)*. Percepând în acest context (biblic) și alte nuanțe pe lângă aceasta, traducătorul ms. 45 le-a exprimat printr-un cuvânt derivat, având ca rădăcină verbul *voiera* căruia i s-a adăugat prefixul *în-*, prin analogie cu alte cuvinte ca, de exemplu, *întristat*. Astfel, derivatul rezultat, *învoierat(ă)*, cuprinde, în urma acestor procese lexicale și semantice, mai multe sememe pe care, utilizându-l, traducătorul a putut să le redea: ‘mâhnit’, ‘descurajat’, ‘deznădăjduit’, ‘vlăguit’¹³. Traducerea din ms. 4389, *inimă aprinsă*, redă din textul slavon secvența ସ୍ମେ ଗୋରୋଷ୍ମେ, apropiind semnificantul گوରୋଷ୍ମେ de ସ୍ମେତ୍ତି ‘କାଇସଥାତି ardere’, și nu de ଗୋରୁତ୍ବୀ ‘ପିକ୍ରିଆ, ପିକ୍ରପ୍ରାମାରିଟିସ’ (MIKLOSICH)¹⁴.

Prin adjectivul derivat *voieros* (g) este tradus grecescul λυπηρός „1. qui cause du chagrin, affligeant, fâcheux, pénible; 2. qui éprouve du chagrin, triste” (BAILLY), redat în BB prin *mâhnitoriu*. În ms. 4389, prin secvența (omului) *celui trist* este tradus cuvântul cu același sens ca în textul grecesc, εκτερβλίνει ‘λυπηρός tristis’ (MIKLOSICH). Derivatul din ms. 45, format prin adăugarea sufixului -os¹⁵ rădăcinii, care este verbul *voiera*, a rezultat din aceeași necesitate ca și *învoierat(ă)*. Dorind să redea cât mai adecvat și mai aproape de adevăr ceea ce îi transmitea în acest pasaj textul grecesc prin λυπηρός, traducătorul utilizează derivatul *voieros*, cu un sens în care sunt cuprinse mai multe nuanțe: ‘descurajat’,

¹³ În traducerile recente este redat astfel: *inimă sperioasă* în ANANIA și *inimă fără vlagă* în NEC-POLIROM.

¹⁴ Este interesant că în epocă am întâlnit și verbul cu forma *a (se) învăiera* (care poate cuprinde și o diortosire a lui *o* în *ă* aparținând copistului) într-o traducere care a fost atribuită lui Nicolae Milescu Spătarul de către Liviu Onu, respectiv mitropolitul Dosoftei de către N.A. Ursu, anume HERODOT, I. În contextul în care apare, acest cuvânt are sensul ‘a se văita’, adică ‘a exprima faptul de fi trist, mâhnit’: „O, Artimvare, eu voi faci acestuia cât [tu], nici copilul tău, să nu să învăereză” (47). Argumentația lui Liviu Onu în ce privește traducătorul credem că este viabilă.

¹⁵ Pentru deriveate adjectivale create după modelul celor moștenite din latină în -os, formate de la verb, care arată „posesiunea unei calități”, vezi Pascu 1916: 72 și Philippide 1984: 137–138.

‘deznădăjduit’, ‘trist’, ‘mâhnit’, ‘posomorât’, pe care verbul *voiera* și sintagma *voie rea*, care stă la baza lui, le-au putut exprima.

Prin sintagma *bocet voierat* (h) se traduce din FRANKF. secvența κοπετὸν οἴκτρόν, κοπετός ‘coup dont on se frappe la poitrine en signe de douleur’, οἴκτρός „I. digne de pitié, lamentable 2. pitoyable, misérable. II. qui se plaint, qui se lamente, plaintif”. Această sintagmă, dificil de tradus¹⁶, este redată în BB prin *tânguire de milă*. Prin *voierat* (h) din ms. 45, participiul verbului *voiera* cu valoare adjectivală, traducătorul a caracterizat trăirea, nu semnele exterioare pe care le presupune manifestarea ei, desemnată prin substantivul *bocet*. Semnificația lui *voierat* este ‘amarnic, jalnic; îndurerat’. Cuvântul este folosit și în DOSOFTEI, v.s. 159, ca adjecțiv substantivat cu sens figurat: „Orbii să mânțuia de *voieratul* întuneric și vedea limpede străluminatele și dragele lucuri a soarelui”.

6. Folosirea verbului în cele cinci locuri prezentate din ms. 45 și în două locuri din *Viața și petreacerea svinților*, a substantivului *voierare* în această traducere a lui Dosoftei și a participiului adjectival *voierat* în ambele texte, a derivatelor *învoierat(ă)* și *voieros*, din ms. 45, cu sensurile precizate susțin, pe de o parte, etimologia propusă aici, îmbogățind *Dicționarul-tezaur* cu o familie lexicală. Pe de altă parte, în ceea ce privește chestiunea dacă acest cuvânt și celealte din familia lexicală a putut fi sau nu creația unui cărturar, cert este doar că evitarea lor în BB indică faptul că diortositorilor li s-au părut suspecte sau puțin cunoscute. Vrând să demonstreze că revizorii ms. 45 sunt „Dosoftei și colaboratorii lui”, N.A. Ursu (1988, 1989) introduce în rândul „particularităților lexicale” din „lexicul regional (dacoromânesc nordic, în special moldovenesc)” și cuvintele *voiera*, *voierat* și *voieros* (Ursu 1988; 1989 III: 46). Acestea ar fi din lista de „cuvinte care au fost înlocuite peste tot de ultimii revizori ai textului, în ediția *Biblei* de la 1688” (Ursu 1988; 1989 III: 36). Cele trei cuvinte sunt înșiruite fără trimitere la vreuna dintre screrile mitropolitului Dosoftei și fără altă discuție.

După cum am arătat aici, verbul apare și în traducerea lui Dosoftei, *Viața și petreacerea svinților*. Dacă ar fi o creație a mitropolitului Dosoftei, și anume nu din latura neologică, livrescă a creativității sale, ci din filonul graiului popular, *voiera* (și familia) ar putea constitui un element care ar susține o legătură a mitropolitului moldovean cu traducerea *Vechiului Testament* din ms. 45. În același timp, nu trebuie exclus faptul că *voiera* este creat din sintagma *voie rea*, folosită în screrile lui Coresi, poate și mai timpuriu, în cronicile moldovenești și, deopotrivă, în cele muntenenești (vezi DLR s.v. *voie*). El a putut circula la nivel de grai popular și, fiind perceptu ca atare, a fost mai puțin folosit în scris. Nici *văiera* (și familia lexicală) nu a fost înregistrat în epocă decât la Dosoftei și în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir. Cu atât mai mult cu cât am întâlnit în HERODOT, I. adjecțivul *văierat* și verbul a se *învăiera* cu sensurile precizate, ar fi foarte interesant să știm cum tradusese Nicolae Milescu Spătarul în aceste locuri în care apar *voiera*, *voierat*,

¹⁶ În ANANIA este redat astfel: *plânge-ți de milă*.

voieros și *învoierat(ă)* – pentru că nu excludem nici varianta ca aceste lexeme, ca atâtea altele, să se fi păstrat din traducerea sa, care este prototipul celor două manuscrise biblice integrale românești. De asemenea, ar fi foarte bine-venită, în clarificarea acestui aspect, o mai bună fișare pentru redactarea cuvântului în ediția a doua din *Dicționarul limbii române* al Academiei.

BIBLIOGRAFIE

- Cândea 1979 = Virgil Cândea, *Rațiunea dominantă*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
 Pascu 1916 = G. Pascu, *Sufixe românești*, București, Librăriile Socec & Co, C. Sfetea, Pavel Suru.
 Philippide 1984 = A. Philippide, *Opere alese*, editate de G. Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv și comentarii de G. Ivănescu, București, Editura Academiei.
 Pușcariu 1959 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, București, Editura Academiei.
 Ursu 1988, 1989 = N.A. Ursu, *Noi informații privitoare la manuscrisul autograf și la textul revizuit al Vechiului Testament tradus de Nicolae Milescu* (I) în „Limba română”, XXXVII (1988), nr. 5, p. 455–468; (II) în nr. 6, p. 521–534; (III) în XXXVIII (1989), nr. 1, p. 31–46; (IV) în nr. 2, p. 107–121; (V) în nr. 5, p. 463–470.

*

- ALR I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, partea I (ALR I), vol. I, *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, de Sever Pop, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938; vol. II, *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, de Sever Pop, Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.
 ANANIA = *Biblia sau Sfânta Scriptură. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod [...]*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.
 BAILLY = A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, rédigé avec le concours de E. Egger, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, Hachette, 2000.
 BB = *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură a Vechiului și Noului Testament*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.
 L. COSTIN, GR. BĂN. = L. Costin, *Graful bănățean*, [vol.] II, Turnu-Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu și Ion N. Bojneagu, 1934.
 DLR = *Dicționarul limbii române* (serie nouă), t. XIII, partea I, Litera *V* (*v–veni*), București, Editura Academiei Române, 1997; t. XIII, partea a 3-a, Litera *V* (*vâclă–vuzum*), Literalele *W, X, Y*, București, Editura Academiei Române, 2005.
 DOSOFTEI, V.S. = Dosoftei, *Viața și petreacerea svintilor*, Iași, 1682–1686, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 2002.
 FRANKF. = Τῆς θείας Γραφῆς Παλαιάς Δηλαδὴ καὶ Νέας Διαθήκης ὅπαντα – *Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recognita et emendata, variisque lectionibus aucta et illustrata*, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes, 1597.
 HERODOT, I. = Herodot, *Istori*, [traducere de Nicolae Spătarul], ediție îngrijită de L. Onu și Lucia Șapcaliu, prefată, studiu filologic, note, glosar de Liviu Onu, indice de Lucia Șapcaliu, București, Editura Minerva, 1984.
 MIKLOSICH = Fr. Miklosich, *Lexikon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, Guilelmus Braumueller, 1862–1865.
 NEC-POLIROM = *Septuaginta Psalmii, Odele, Proverbele, Ecclaziastul, Cântarea Cântărilor*, volum coordonat de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Monica Broșteanu, în colaborare cu Ioan-Florin Florescu, traduceri de Cristian Bădiliță, Francisca Băltăceanu, Florica Bechet,

- Monica Broșteanu, Ioana Costa, Marius David Cruceru, Cristian Gașpar, Eugen Munteanu, Ion Pătrulescu, vol. 4/I, București, Colegiul Noua Europă, Editura Polirom, 2006.
- QUICHERAT = L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin-français*, revisé, corrigé et augmenté d'après les travaux les plus récents de la lexicographie latine par Émile Chatelain, Paris, Hachette, 1922.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, Band [I–III], Bukarest, Staatsdruckerei, I.: 1903; II: 1911; III: 1924.

**THE VERB *A (SE) VOIERA* AND ITS CORRESPONDING WORD FAMILY:
MEANINGS, ETYMOLOGY AND ATTESTATIONS – CONTRIBUTIONS
TO *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE* (ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY)
OF THE ACADEMY (SECOND EDITION). A FEW PHILOLOGICAL REFLECTIONS**

ABSTRACT

The old manuscripts are a highly valuable source for *Dicționarul limbii române* (*The Romanian Language Dictionary*) of the Academy, also known as *Dicționarul tezaur* (*The Thesaurus Dictionary*). Their vocabulary can clarify semantic origins, the accent, the words' lexical variants and, at the same time, provides new meanings and words. Worthwhile mentioning is the word *voiera* (and its word family, *îvoierat*, *voieros* and the adjective *voierat*) that might have been considered a lexical variant of the word *văiera*, but which is, in fact, a word (and the corresponding word family) with its own history and etymology. Since it is a lexeme that occurs only in one of the three versions of the integral biblical texts from Old Romanian, its presence raises a series of philological questions, given that, on the one hand, it belongs to the first translator of the *Bible*, the protograph Nicolae Milescu Spătarul, or to a reviser carrying out the *diorthosis* of ms. 45, and, on the other hand, it can be a rarely used popular word or it can be a popular lexical creation, belonging to the scholar metropolitan Dosoftei, in whose work occurs the verb, as well as other words belonging to the same series (*voierare*, the adjective *voierat*).

Keywords: *voiera*, *old manuscripts*, *Old Romanian*, *The Romanian Language Dictionary*, *Bible translation*.